

Kārlis Draviņš
(Lundā, Zviedrijā)

125

LATVIEŠU VĀRDNĪCU UN RAKSTĪBAS LIETĀ.

Piebildes pie Dzintara Soduma raksta "Jaunās Gaitas" š.g. 10. nrā, 145.-146.lpp.

Labi lietpratēji ir izveidojuši mūsu jauno pareizrakstību, un ja nebūtu nelaimīgā apstākļa, ka o-burts var apzīmēt gan divskani uo, gan īso o-skaņu, to varētu ~~ierindot~~ ^{starp} ~~pat~~ labākajām ortografijām pasaulē. Par to katrs, ka prot vairākas citas valodas, var viegli pārliecināties pats. Jo-ti labs ir arī mūsu princips svešvalodu vārdus, to starpā, zināms, arī personu un vietu nosaukumus, rakstīt tā, kā tos izrunā attiecīgā svešvalodā, taču tikai tiktāl tuvināti tai, ciktāl to atļauj mūsu pašu literārās valodas skaņu apzīmējumi un izruna. Tur, kur tas cieši vairs nav iespējams, mēģinām rakstā un arī izrunā tikai a p m é r a m tuvināties.

Ja Dzintars Sodumā domātu, ka mūsu valodnieki būtu ieteikuši, it kā tikai r i e t u m u tautu vārdi vien mums "jāraksta fónétizéti" (attiecīgā vieta viņa rakstā nav gluži skaidri izprotama), tad tie ir maldi: mēs pārveidojam arī t.s. austrumu, precīzāk izsakoties - jebkuras citas svešas valodas vārdus, ja tos minām savos rakstos.

Ja reizēm dažs tomēr vientiesīgi ieteic visus svešos personu un vietu vārdus rakstīt un pat izrunāt tieši tā, kā tas notiek attiecīgajā svešvalodā, tad tādām jājautā, kad, kā un kur gan viņš spētu un pagātu iemācīties daudzo pasaules valodu rakstību, izrunu, savdabīgās skaņas, zilbju uzsvāru, kas pie tam var mainīties pat viena vārda dažādos locījumos (tā lietuviešu, ukraiņu, krievu u.c. valodās). Un arī - vai ar to būtu panākts kas cits kā tikai negants jucekļis ar simtiem jaunu burtu zīmju, kuras citi latvieši, paši tās nejestudējuši, tik un tā nespētu ne pareizi izlasīt, ne saprast to nozīmi.

Gluži aplam ir atsaukties uz citu tautu rakstības praksi un apgalvot, kā to dažkārt ~~mānām~~ esam dzirdējuši, it kā angļu, franču, vācu u.v.c. valodās svešus vietu un personu ~~mānām~~ apzīmējumus "rakstot nesagrožītus", (t.i. tāpat, kā tos raksta oriģinālvalodā!). Arī mums vajagot se-

kot šiem paraugiem. Patiesībā tas ir gluži citādi - līdz ko angļu u.c. minēto valodu savdabīgais raksturs vai arī rakstības un izrunas vecās tradīcijas to vairs nepieļauj, notiek mazāki vai lielāki, reizēm pat ļoti tālejoši oriģinālvalodas vārdu "sagrozījumi", t.i. pielāgojumi pašu valodai. Tā, piem., paši čehi raksta Praha, bet angļi un franči Prague, ungāri Prága, zviedri, vācieši un serbi Prag, bulgāri, krievi un poļi Praga utt.

Kur jau kopš veciem laikiem ieviesušies kādi savi vietu nosaukumi, joprojām jālietā tie, nevis oriģinālvalodas formas. Tāpat kā, piem., ungāri Austrijas galvas pilsētas Vīnes vārdu raksta Bécs (izrunā Bēč), kā angļiem Maskava nav vis Moskva (vai Maskva), bet Moscow un kā franči Polijas vārdu neraksta vis Polska, bet Pologne, tā arī latviešu valodā runājam un runāsim, piem., par Sāmsalu vai Sāmu salu, nevis par Sāremā (igauņu Saaremaa) vai Ūsel (kā raksta vācieši un zviedri).

Šādi principi svešu vietvārdu rakstībā mūsu valodā, kā viegli saprast, nav radušies kā kādu iedomīgu vai ietiepīgu valodnieku iedaža, bet izriet, gluži vienkārši, no mūsu ~~maimāšan~~ pašu valodas savdabības.

Lai tomēr rakstībā un izrunā nerastos svārstības, neziņa, pārpratumi un jucekļi, gluži nepieciešams, lai valodniecības speciālisti katrā atsevišķā gadījumā vienu kādu vārda formu atzītu par ieteicamu. Šādiem vārdu krājumiem ~~nummāšan~~ katrā ziņā jābūt kaut kur fiksētiem, publicētiem un tā pieejamiem plašākām rakstītāju aprindām.

Tāpēc Dzintara Soduma prasība pēc attiecīgām vārdnīcām - jauns atgādinājums vecā, sen sasāpēgušā jautājumā, ir pilnīgi vietā. Vietvārdu pareizrakstības vārdnīca mums nepieciešama pat mūsu pašu dzimtenes vietās pieminot, jo kā gan kāds attālāka novada iedzīvotājs bez tāda rakstības vadona lai īsti ziņa, kā jārunā un jāraksta, piem., - Liezēre vai Liezere, Spārne vai Spāre, Nigrande, Nigranda vai Nigranda u.tml.

Vietvārdu sarakstus uzejam kā pielikumus dažādās mūsu pareizrakstības vārdnīcās, ^{u.c.} bet tie mēs visi aptver pārāk mazu vārdu daudzumu. Piebilstams, ka gluži nelaimīgs solis šīnī virzienā ir dažas vārdnīcas, kas nesen izdotas dzimtenē: sekojot pareizrakstībai, kas latviešiem uzspiesta pēc 2. pasaules kara, netiek apzīmēti garumi svešo vietvārdu sakņu zilbēs. Kā gan kāds mazāk informēts lasītājs lai

uzmin, ka, piem., Jena ir Jēna, Čile ir Čīle, bet Portugāle nav Pōrtugāle?

Cik zināms, tad par svešo vietvārdu pareizrakstības vārdnīcas sastādīšanu emigrācijā domāts jau ilgāku laiku: šāds projekts cilājusi Čikāgas Baltu filologu kopa ar ļoti rosiģo valodnieku Al.Kalniņu priekšgalā. Nav gan zināms, vai darbs jau kaut cik pavirzījies uz priekšu.

Šo piezīmju autoram šķiet, ka leksikons, kas aptvertu **v i s a s p a s a u l e s** zemju galvenos vietvārdus, būtu visai plaša, dārgs un grūti sastādāms. Vienam vai nedaudziem autoriem gar to nāktos strādāt gadu gadiem. Svarīgi arī praktiskie apsvērumi: ~~manā~~ nozīmīgas ir tās zemes, kur latvieši pašreiz apmetušies lielākā skaitā, kamēr nebūtu sevišķas vajadzības minēt pēc kārtas, piem., Abesīnijas, mazo pilsētiņu, kalnāju un upišu vārdus. Pagaidām būtu jāatstāj malā zemes, kas nav visai aktuālas, piem., Afrika, Indonēzija, Antarkīda u.tml. Nozīmīgāko zemju vietvārdi, tā ASV, Kanadas, Anglijas, Brazīlijas, Vācijas, Zviedrijas u.v.c., varētu tikt izdoti **p a a t s e v i š ķ ā m b u r t n ī c ā m**, gar tām strādājot tiem latviešu valodniekiem, kam attiecīgā zeme labāk pazīstama. Patiesībā laikrakstu slejās un sarunu valodā prāvs skaits šo vietvārdu jau tiek lietāts latviskotā formā, kādēļ laba daļa priekšdarbu ~~ja~~ veikta, tā sakot, sabiedriskas talkas veidā.

Kaut gan svešu vietvārdu transkribēšanas noteikumi visumā skaidri, ~~un vienveidības un pareizrakstības pamatprincipu~~ pārpratumu aiztaupīšanas, pareizības un vienveidības dēļ tomēr nepieciešamas attiecīgas instrukcijas. Mūsu valodnieki tās varētu apspriest un izdiskutēt, sazinoties pa pastu; tas pats būtu darāms ar gatiem atsevišķu burtnīcu manuskriptiem.

Sastādot visas burtnīcas pēc viena principa, iespējot tās vienā formatā un vienā un tajā pat spiestuvē, beigās būtu iespējams tās apvienot vienā kopsējumā ar kopējā titulu un ērtiem kopreģistriem, kas viegli atļautu atrast attiecīgo tekstu kādā ~~impriju~~ šīs grāmatas lappusē.

Šādi vietvārdu vārdnīcai gan būtu vajadzīgs attiecīgo latviešu valodnieku kopējs akcepts, lai tā, tā sakot, iegūtu vajadzīgo autoritāti. Citādi tā varētu nokļūt kādas "privātas pareizrakstības" vadoņa lomā, izrosināt iebildumus un tā vēl tikai pavairot neskaidrību vienā vai otrā jautājumā.

Pie visa tā tomēr jāpiebilst - bet ja nu vienu dienu šāds vietvārdu leksikona manuskripts gulētu kāda priekšā uz galda, vai tam atrastos apgādnieks, kas to gribētu izdot?

Dzintars Sodums savā straipsnī Vajadzīgā vēl nav (min. rakstā, 146.lpp.) izsaka savu nepatiku, ka par jaunu izdota ~~Latvian Language Dictionary~~ Milenbacha lielā vārdnīca. Pēc Soduma domām vajadzējis sagatavot un publicēt kādu leksikonu, ~~kur~~ ko varētu izmantot "koledžas audzēknis, kas gribētu pārceļt latviešu valodā kādas modernas amerikāņu lugas teikumu".

Tiesa, šādas tulkojamās vārdnīcas mums pagaidām nav; būtu labi, ja tāda rastos. Bet Dzintara Soduma pārmetumiem par Milenbacha vārdnīcas otrreizējo publicēšanu ir gluži nevietā. Taisni otrādi - tās izdevējiem pienākas dziļa pateicība! Ja dažs labs rakstītājs būtu tuvāk iepazinies ar tīras latviešu valodas bagātībām, tad mūsu presē nepārādītos tādi nelaimīgi pārpratumi kā bēdīgi slavenais negadījums vai tamlīdzīgi izteicieni kā viņš piebrida govij (ne jau asti pie zemes - kā pasakā velnam, bet "piebrida pa gaŗo zāli pie govš!").

Ja Dzintars Soduma nevēlas saprast, ka cilvēka alkātīgais gars cenšas izpētīt visas iespējamās parādības, ~~izvērtēt~~ to starpā arī savu valodu, tad viņam tikdaudz gan būtu jāatzīst, ka viņa paša prasītās vārdnīcas praktiskām vajadzībām bez šādiem mūsu tautas valodas fiksējuma darbiem nav sastādāmas. Kā nesamaksājami vērtīgs mūsu ~~Latvian~~ leksikas kopojums Milenbacha vārdnīca būs goda vietā arī vēl tad, kad, varbūt, dažs labs no mūsu daiļrakstniecības darbiem netiks vairs lasīts, jo tas, gluži vienkārši, nebūs vairs saprotams tur uzejamā pasaules skatījuma, emocionālo gammu un pašas izteiksmes galīgas novecošanās dēļ.

Pavisam nevietā pārmetst Endzelīnam, ka viņš "leitiskojis latviešu valodu". Patiesībā mūsu lielais zinātnieks, ~~kurš~~ kā vārda tagad tālu pazīstams visās ~~rietas~~ kultūras zemēs, ir ļoti daudz darījis, lai attīrītu no mūsu valodas visādu pielipušus krievismus un ģermānismus. Iztēloties, it kā tā būtu bijusi kāda latviešu valodas archaizēšana, ir liels pārpratums. Taisni pretēji - mūsu valodas kuplināšana ~~un~~ nas un modernizēšanas nolūkos Endzelīns darinājis ~~sintiem~~ jaunvārdu, no kuriem daudzi bija

liels skaits

tik laimīgi izdevušie, ka jo drīz pilnīgi iesakņojās un nu sastopami -- pat paša Endzelīna apkarotāju rakstos!

Dzintars Sodums bez tam pārpratis ziņas par "latviešu literārās valodas tézauru", kam vācot materiālus Latvijā. Patiesība tāda, ka dzimtenē pašreiz sastāda tādu latviešu modernās literārās valodas vārdnīcu, pēc kādas Sodums (un ~~minākāmināma~~ daudzi citi priekš viņa) jau prasījuši. Zināms, tā nebūs tieši angļiski-latviska, bet ar vārdu skaidrojumiem latviešu valodā. Nav neiespējams, kas šis darbs nāk klajā jau 1958. gadā.

Kas attiecas uz latviešu valodas dižvārdnīcu (tézauru), tad tās nolūks ir fiksēt *i t v i s u s* mūsu valodas vārdus, arī sen vairs nelietotos un visjaunākos darinājumus. Šis milzu darbs varētu satilpt savos 30 - 40 biezos sējumos, un droši var sacīt, ka tā nobeigumu laba daļa no mums savā mūžā diez vai pieredzēs, līdzīgi tam, kā ar līdzīgu zviedru valodas vārdnīcu, kas aizsākta 1898. gadā, ~~mammhittungamā~~ tās redaktori cer tikt galā ap 1970. gadu. Zināms, varētu notikt, ka Latvijas Zinātņu akadēmija spēj iesaistīt tézaura sastādīšanā ~~darbā~~ īsti prāvu skaitu ~~min~~ attiecīgi sagatavotu valodnieku, bet arī tad tas būtu darbs daudziem gadiem.

Dažādas praktiska rakstura vai speciālas vārdnīcas, ~~minā~~ piem., sinónimu, frazeoloģijas, speciālu terminu utt., turpretim varam gaidīt iznākam tuvākā laikā un prāvākā skaitā. Tās varētu būt labi noderīgas ~~amām~~ nevien attiecīgo nozaļu speciālistiem, bet arī literātiem. Pat kādas amerikāņu lugas tulkotājam savā reizē var rasties vajadzība ieskatīties, piemēram, aviācijas, filozofijas vai krimināloģijas speciālās terminoloģijas vārdnīcā.

=====

Mr. Valters Nollendorfs

P.O. Box 2121

Ann Arbor, Mich.

U.S.A.

L/c Nollendorfa ryp!

Atļaujies nosūtīt jums dažas piezīmes,
kas man radās, iepazīstoties ar Dž. Johnsona
rasteru. ^{Jaunīgā "deutscher" tēta} Ja rasteris par gammu, tad atļaujiet, lūgšu
attiecīgos ieteikumus izdarīt man pašam.
Tātā galēj. mērs ^{man} atļaujas nelūgt sūtīt,
pretīstā ar informāciju, ja esmu patērējis
rasteru.

Ar priat. c. Jolū